

DR. HORVÁTH IMRE

intézeti vezetőtanár, Baja

A világnézetű nevelés tartalma az alsó tagozatban*

A tervszerű világnézetű nevelőmunka megköveteli a tanítótól a tennivalók igen alapos számbavételét. Úgy véljük, hogy *pedagógusainknak a legtöbb problémát a világnézetű nevelés feladatainak körülhatárolása okozza*. Túlnyomó többségük elfogadja szocialista társadalmunk nevelési célkitűzését, elismerik, hogy társadalmi fejlődésünknek nélkülözhetetlen feltétele a kommunista embertípus kinevelése, a marxista világnézet meghonosítása az emberekben; egy részük ismeri a marxizmus-leninizmus eszmerendszerét is, de a nevelők többségénél probléma, hogy *a marxista világnézetből mit kell megoldani az iskolában — jelen esetben az általános iskola alsó tagozatában — s ezen belül mit az egyes osztályokban*. Alátámasztja ezt a problémát az a tény, hogy a Nevelési Terv az első négy osztály tanulói világnézetű fejlettségi szintjét és a nevelési követelményeket az alsó tagozat egészére globálisan és summázva adja meg, és csupán a világnézetű-politikai fejlődést szolgáló tevékenységi formákat bontja le az egyes osztályokra.

1. A FELADATOK GLOBÁLIS KÖRVONALAZÁSA

A dialektikus materialista világnézet formálása az 1—4. osztályban *a megalkotás problémáját* veti fel. Az általános iskolának nem feladata, hogy a tanulóiban teljesen kialakult és tudatos világnézetet alakítson ki, még kevésbé feladata ez az első négy osztálynak. Ehhez itt nincsenek meg a kellő feltételek. *A világnézetű nevelés feladata az általános iskola alsó tagozatában abban van, hogy rakja le a tanulók marxista világnézetek alapjait*. Az első osztálytól kezdve (sőt már az óvodában is) minden tárgyban az életkori sajátosságoknak megfelelő tudományos ismereteket és nézeteket alakít ki, és azokat rendszerezve előkészíti a tudományos világnézet megalkotásához szükséges végső általánosításokat.

A materializmus egyik fő tétele az, hogy *a világ, a természet és a társadalom tárgyai, jelenségei anyagi természetűek*. Nincs a világon olyan jelenség, amely az anyagtól független lenne. Mindenütt anyag, vagy anyagi természetű folyamat van jelen. Ez az anyagi valóság objektív: nem a mi tudatunk teremti, hanem attól függetlenül létezik. Nem teremtette senki, öröktől fogva van és örökké lesz. Nemcsak időben, de térben is végtelen, nincs széle, és így nincs egy anyagon túli szféra sem!

* A Bajai Tanítóképző Intézet Nyári Akadémiáján elhangzott (rövidített) előadás.

Világnézeti nevelőmunkánk egyik legelső és legfontosabb teendője az *anyagilag valóság megismertetése*. Mind a természet, mind a társadalom vonatkozásában kell bizonyos elemi ismereteket szereznünk tanulóinknak a világ anyagiságáról. Közvetlen környezetükből kiindulva ismerkednek az iskolával, az otthonnal, lakóhelyükkel, hazájukkal, annak növény- és állatvilágával, természeti kincseivel, szülei és a körülöttük élő emberek életével, munkájával, sőt társadalmi téren nemzetközi méretűvé szélesednek ismereteik.

A marxizmus a világnak nem csupán az anyagiságát ismeri el, hanem azt is, hogy az *anyag mozgó anyag*. Anyag és mozgás elválaszthatatlanok egymástól: nincs anyag mozgás nélkül és nincs mozgás anyag nélkül. A mozgás az anyag létezési módja, s ezért evidens, hogy érvényes rá mindaz a sajátosság, amely az anyagra érvényes, tehát a mozgás is objektív, örök és végtelen. Mozgáson a filozófia nem csupán mechanikai helyváltoztatást ért, hanem mindennemű változást, tehát a fizikai, kémiai, biológiai és társadalmi változásokat is.

A mozgással kapcsolatban is van tennivalónk a világnézeti nevelésben. Tanulóinkkal *meg kell figyeltetnünk az anyagi valóságban lezajló változásokat*. A 6–10 éves korban különösen a környezetükben lezajló *biológiai és társadalmi változások* érdeklik a gyermekeket. Megismerik, hogyan változnak az évszakok, hogyan fejlődnek a növények és az állatok, de megfigyelik azt is, hogy milyen változások mennek végbe lakóhelyükön, sőt a nagyobbak már ismerkednek a társadalom életében végbement alapvető változással is. Rendkívül fontos, hogy a mozgást ne válasszuk el az anyagtól, s tanulóinkat is ilyen szemléletre neveljük! Ezen a téren nevelőmunkánknak polemizálónak kell válnia, ugyanis a vallásos nevelés is foglalkozik a változások megismertetésével, de azt az anyagtól elszakítva, isteni tevékenységnek tünteti fel. Marxista világnézeti nevelési feladatunk, hogy tanulóink az anyagi valóságban végbemenő változásokat ne valamiféle szellemi tényezőnek tulajdonítsák! Semmi csodálatos nincs abban, hogy a nappalok és éjszakák váltják egymást, hogy a télre tavasz, tavaszra nyár, nyárra ősz és az őszre tél jön; nem isteni ténykedés nyomán lesz az elvetett búzaszemből növény és abból kalász, nem csoda, hogy a fák tavasszal kizöldülnek, kivirágoznak és gyümölcsöt hoznak, hanem éppen az volna megmagyarázhatatlan, ha mindez nem így történne, mert a változás, a mozgás az anyag létezési módja!

A mozgó anyag térben és időben létezik. Minden anyag, még a legkisebb is teret tölt be, s minden változás időben játszódik le. A tér és az idő a mozgó anyag létformái. Mozgó anyag, illetve tér és idő elválaszthatatlanok egymástól: minden anyag térben és időben létezik, és megfordítva: nincsen anyagtalan tér és idő. Mivel a tér és az idő az anyag létformái, ezekre is érvényes az anyag minden fő jellemzője, tehát a tér is és az idő is objektív, örök és végtelen.

A tér- és időszemlélet alakításának is vannak bizonyos lehetőségei az alsó tagozatban. Már az első osztályban megismerik a gyerekek, hogy mi van közel és távol, mi van fent és lent, jobbra és balra, megismerik a tanterem és az otthon rendjét, megtanulják, hogy minden tárgynak, dolognak megvan a maga helye. Ugyanígy már az elsőben érzékelnek bizonyos időbeliséget: a tanítási órák múlását, az évszakok változását, a családi ünnepek (névnap, születésnap) visszatérését. Ettől kezdve szinte minden tárgy keretében kínálkozik lehetőség a tér- és időszemlélet formálására. Az olvasásban az ünnepeinkkel kapcsolatos ismeretek, a gyerekek felszabadulás előtti és mai otthoni, valamint iskolai életéből vett történetek, a nép régi és mai életének érzékeltetése jó alkalom elsősorban az időszemlélet alakítására. Fogalmazásból az egymás után következő, továbbá az egy időben és egy helyen történő események

elbeszélése, nyelvtanból a múlt-, jelen- és jövőidő tanítása kínál nevelési lehetőséget. A környezetismeret mind a tér-, mind az időszemlélet kialakításában nagyon sok alkalmat kínál. Nagyon jelentős a tér-idő probléma szempontjából a számtan-mértan tantárgy mértan anyaga. A különböző hosszúság-, terület-, súly- és űrmértékek elsősorban a térszemlélet formálására, az időmértékek, az időszemlélet meghonosítására alkalmasak. A tér problémájának megközelítésére jól hasznosítható a gyakorlati foglalkozás bármelyik témaköre, de ugyanezt a célt szolgálja a rajzórák forma-arány és térbeliséget érzékeltető anyaga. Az ének-zene keretében a ritmuskészesség alakítása, a különböző értékű hangjegyek és szünetek, a tempófokokozatok megismertetése kínál az időproblémával kapcsolatos világnézeti nevelési lehetőségeket. Ugyancsak nem haszontalan ebből a szempontból a testnevelés tananyaga sem.

A dialektika törvényei közül elsősorban a *jelenségek összefüggése és kölcsönhatása* terén van feladatunk. Már az első osztályban érzékeltetnünk kell, hogy az anyagi valóság dolgai kapcsolatban, összefüggésben vannak egymással, hatnak egymásra. A különböző összefüggéseket elsősorban a természeti jelenségek vonatkozásában figyelhetjük meg. Összefüggés van az évszakok és a növények, illetve állatok élete, fejlődése között, az időjárás és a ruházkodás, a tisztálkodás, táplálkozás és az egészség között. De felfognak bizonyos elemi összefüggéseket a társadalmi élet területén is: az emberek munkája és élete, az elnyomottak nyomora és forradalmasodása, a Szovjetunió felszabadító szerepe és népünk mai élete között, és így tovább.

Az összefüggéseken belül különösen nagy szerepet játszanak az alsó tagozatos világnézeti nevelésben az *okási összefüggések*. Ismeretes, hogy a kauzális kapcsolatok az összefüggések egyetemes jellegű formái. Azt jelenti ez, hogy minden jelenség okozatilag meghatározott, nincs olyan jelenség, amelynek ne lenne oka, sőt egy jelenségnek több oka is lehet. Ismeretes az is, hogy az okozatiság komplex jellegű: az okási összefüggések egy végtelen okási láncná kapcsolódnak össze, s ezen belül egy jelenség az egyik összefüggésben ok, a másik vonatkozásban okozat lehet. Ismeretesek az okság kérdésében fellelhető helytelen nézetek: az okság és egymásutániség azonosítása, az ok és az alkalom összekeverése, a kauzalitás különféle tagadása, ezek között különösen a teleologikus szemléletmód.

Az okási összefüggések megfigyeltetése és keresése végigvonul az általános iskolá alsó tagozatának minden osztályán. Közismert a kisgyermek kiapadhatatlan érdeklődése az okási összefüggések terén: kíváncsi minden dolog, jelenség, esemény miértjére, s nem fáradoz bele a szüntelen kérdezősködésbe. Miért van ez így és amaz miért úgy, miért így történik egy esemény és miért nem másképpen. A tananyagban belül és azon kívül is számtalan okási magyarázatot igénylő kérdés merül fel. Rendkívül fontos világnézeti nevelési probléma, hogy ne hagyjuk válasz nélkül a gyerekek kérdéseit! Az elhallgatás világnézeti szempontból nagyon veszélyes, mert tudománytalan, idealista nézetek meggyökeresedését eredményezheti! A 3. és 4. osztályokban már az összefüggések egész láncolatát, az okozatiság komplex jellegét is képesek felfogni a gyerekek. A kauzalitás kérdésében is polemizálónak kell válnia nevelésünknek. A kisgyermek hajlamos arra, hogy az okozatiságot azonosítsa az egymásutániséggel. Eszerint az éjszaka oka a nappalnak, a tél a tavasznak, a nyár az ősznek stb. Nagyon jelentős a teleologikus szemlélet elleni harc is, ugyanis a hitoktatásban az alsó tagozatban egyik legfontosabb szerepet a célszerűségi elv elfogadtatása játssza. A teleológia mint ennek a kornak leginkább elfogadható isten-érve jelentkezik: isten azért teremtette a napot, holdat, csillagokat, hogy nekünk világítsanak, a mezei nyúl színe azért barna, hogy elrejtőzhessen a vadász szeme elől, a madárnak azért van szárnya, hogy repülni tudjon, azért esik az eső, hogy legyen jó termés stb. Mind az

egymásutániság oksággént való elfogadása, mind a teleológia ellen a legfőbb teendő a kauzális kapcsolatok szüntelen felismertetése és kutatása.

Szorosan kapcsolódik az oksági összefüggésekhez a *feltételek problémája*. Ismeretes, hogy a feltétel a tárgynak a létezéséhez szükséges környező jelenségekhez való viszonyát fejezi ki. A tárgy mint feltételezett jelenik meg, a feltétel pedig az októl eltérően (amely közvetlenül előidéző valamely jelenséget vagy folyamatot) azt a környezetet, közeget alkotja, amelyben valamely jelenség vagy folyamat létrejön, létezik és fejlődik. A természeti törvényeket megismerő emberek megteremthetik tevékenységük kedvező feltételeit, illetve kiküszöbölhetik a kedvezőtleneket.

Világnézeti nevelésünk nem nélkülözheti a feltételek bizonyos elemi megismeretében rejlő lehetőségeket. Tanulóink már az első osztálytól kezdve találkoznak a feltétel problémáival. Megismerik, hogy a tanulásnak, munkának bizonyos elengedhetetlen feltételei vannak, a növény kikeléséhez és növekedéséhez, az emberek és az állatok életéhez meghatározott feltételekre van szükség. Nagyon jelentős annak tudatosítása, hogy az ember nem játékszer a sors kezében, hanem a törvények ismeretében megteremtheti a kívánt kedvező vagy kedvezőtlen feltételeket, s ezáltal úrrá válik a természet és a társadalom erői felett!

A fejlődéstörvények közül elsősorban a *mennyiségi és minőségi változások törvényével* kapcsolatban van tennivalónk, ezen belül is bizonyos alapfogalmak, a mennyiség és a minőség összefüggése terén. Ismeretes, hogy a minőség olyan lényegi vonások összessége, amelyek következtében a tárgy az, ami; a minőség az adott jelenség alkotóelemeinek belső struktúrája. Minden jelenség minőségileg meghatározott, lehetetlen minőségi meghatározottság nélküli lét. A mennyiség a minőségileg meghatározott jelenségek számokkal kifejezhető oldala. A mennyiség és a minőség igen szorosan összetartoznak: minden minőséghez meghatározott mennyiség tartozik, és megfordítva: minden mennyiség egy bizonyos minőséggel függ össze. A mennyiségi változások egy bizonyos fokig nem érintik a minőséget, de azon alul vagy felül megváltoztatják azt. Minden fejlődés lényege az, hogy egy meghatározott mennyiségi felhalmozódás minőségi változást eredményez, s az új minőség újabb mennyiségi fejlődésre vezet.

• Az alsó tagozatban ez a törvény is jelentkezik, természetesen bizonyos elemi szinten. A legjelentősebb tantárgy ezen a téren a számtan-mértan. Nagyon fontos, hogy az egyes számfogalmak kialakítása a tárgyak, jelenségek minőségével szoros kapcsolatban történjék: a mennyiségek minőségileg meghatározott dolgok számokkal kifejezhető oldalai. Nem léteznek a tárgytól függetlenül! Nincs 4, 5, 6 stb. az anyagi dolgoktól függetlenül! Nagyon vigyáznunk kell erre, mert könnyen a pitagoraszi idealista szám-misztikába tévedhetünk! Nincs 3, 4, 5 önmagában, hanem 3 ablak, 4 alma, 5 ujj és így tovább! A 3. és 4. osztályban már eljutnak addig, hogy a meghatározott minőséghez meghatározott mennyiség tartozik, hogy a mennyiségi felhalmozódás egy bizonyos fokon túl minőségi változást eredményez. Különösen a környezetismereten belül kínálkozik erre lehetőség, elsősorban az élettelen természetel kapcsolatos ismeretek, az ipari nyersanyagok és termékek körében.

Világnézeti nevelésünknek van feladata a *tagadás tagadásának törvényével* kapcsolatban is. A valóság fejlődési törvényszerűsége a régi minőségnek az új minőség általi tagadása, amely az alacsonyabb rendűtől a magasabb rendű felé való haladást tartalmazza. Az örök anyagi valóság a formák sokféleségében jelenik meg előttünk. Az egyes formák keletkeznek, fejlődnek, majd pusztulásnak indulnak és végleg eltűnnek, átengedve helyüket a magasabb rendű anyagi formáknak. Azután folytatódik tovább a fejlődés. A tagadás tagadása egymást követő tagadások végtelen láncolatát képezi.

lata. A dialektikus tagadásnak igen lényeges jellemzője, hogy az új úgy tagadja a régit, hogy lehetőséget ad a további fejlődésre.

A dialektika ezen törvénye is jelentős szerepet játszik világnézeti nevelésünkben. Meg kell alapoznunk tanulóinkban azt a szemléletmódot, hogy az anyagi valóság formái szüntelen változnak, fejlődnek, de az anyag maga örök. A fejlődés az alacsonyabb rendűtől a magasabb rendű felé haladó mozgás a természetben és a társadalomban egyaránt. Ez a szemléletmód a haladó új mellé állítja a tanulókat. Tanulóink megfigyelik, hogyan fejlődnek a növények és állatok, hogyan lesz az ember munkája nyomán szebb és jobb az ember élete; hogyan változik meg a dolgozó nép harca nyomán a társadalom anyagi élete.

Az ismeretelmélet terén is van nevelési lehetőségünk. Ismeretes a marxizmus híres tükröződési elmélete. Eszerint a tudatban az anyagi valóság, annak fejlődése és változása tükröződik. Nincs olyan tudati jelenség, amelyben ne az anyagi tükröződne vissza! Ismeretes, hogy a megismerésnek két foka van: az érzéki és a logikai, s közismert a gyakorlatnak a megismerésben betöltött szerepéről szóló marxista filozófiai tanítás is.

Világnézeti nevelőmunkánk során ismeretelméleti vonatkozású problémákkal is találkozunk. Az egyik ilyen probléma az anyagi valóság visszatükröződése a gyerekek tudatában, amely magában foglalja a filozófia alapkérdésére adott választ is. Igen kitartó és következetes nevelőmunkára van szükség ahhoz, hogy a gyerekeket megtanítsuk arra, hogy a valóság alapján érzékeljenek, észleljenek, alkossanak képet maguknak a világról. A kisgyerek nagyon hajlamos arra, hogy az előzőleg valamilyen úton-módon szerzett ismereteit próbálja a valóság tárgyaira, jelenségeire kivetíteni. Számára pl. az ember képe azt jelenti, hogy van feje, teste, keze, lába, a fejen fül, szem és száj stb. Az ember kezére pl. 3 ujjat rajzol, s ha a felnőtt ezt észrevételezi, hozzáteszi még 3-at, 4-et. Vagy: megtanulta, hogy a kutyának 4 lába van, s ugyanígy rajzolja nemcsak a lovat, tehenet, hanem gyakran a csirkét, kacsát is. Vagy: a fa lombjáról megtanulta tavasszal vagy nyáron, hogy az zöld, és ha ősszel kap olyan feladatot, hogy rajzoljon le egy fát, azt is zöldre festi. Ha egy szemű alá helyezett kockáról megszokta a rálátásos (pl. jobb felülnézetben) való ábrázolást, igen gyakran még évek múlva sem csinálja másképpen, függetlenül attól, hogy a modell bal felülnézetben, jobb alulnézetben stb. áll elötte. Ezekben az esetekben nem az adott konkrét anyagi valóság tükröződik a gyermek tudatában, hanem a tudati képet igyekszik a valóságra kényszeríteni! Természetesen egyáltalán nem arról van itt szó, hogy a gyermek ösztönös idealista, hogy nála a tudat határozza meg a létet, hanem arról, hogy a megismerés egyáltalán nem könnyű folyamat, „gyötördése” helyett a kényelmesebb megoldáshoz folyamodik. A világnézeti nevelőmunka éppen abban van, hogy elősegítsük az anyagi valóság helyes tükröződését a gyermekek tudatában! Ez a feladat nem könnyű. Szívós, következetes nevelői munkát igényel, és szinte mindegyik tantárgyon belül számtalan lehetőség kihasználását teszi szükségessé. Gondoljunk csupán az olvasás vagy számtan előkészítő képeiről való beszélgetésekre, fogalmazáskor az egymás utáni események elbeszélésére, vagy rajzórán a valóságnak megfelelő színezési, elhelyezési és arányalakítási feladatokra!

Igen komoly világnézeti nevelési probléma a megismerési folyamatnak fokozatos elmélyítése a kisgyerekekben. Az alsó tagozatos tanulók ismeretszerzése elsősorban a megismerés érzéki fokához kapcsolódik. Különösen így van ez az iskoláskor első éveiben. A dolgok, tárgyak, események megismerése náluk a legszembetűnőbb felszíni jegyekkel kezdődik meg, és a 3–4. osztályban jutnak el csak fokozatosan bizonyos lényeges jegyek felismeréséig, azoknak a lényegtelenektől való elkülöníté-

ség, az egyszerűbb fogalmakig. Ez a tény természetesen azt igényli a tanítótól, hogy ne definíciókkal, fogalmakkal operáljon, hanem a gyermek érzékszervei számára hozzáférhető módon tanítson, és amint már említettük, szüntelenül ügyeljen arra, hogy a gyermek tudatában az objektív valóság tükröződjön vissza!

Ismeretes, hogy a gyakorlat fogalmát a marxizmus vitte bele az ismeretelméletbe. Az idealista és nem marxista materialista filozófiák elszakítják egymástól az elméletet és a gyakorlatot, s éppen ez okozza egyik legfőbb problémájukat. Szerintünk a megismerésnek alapja, kritériuma és célja is a gyakorlat. Ez az ismeretelméleti probléma főleg úgy hasznosítható a világnézeti nevelésben, hogy szüntelenül cselekedtetjük a gyerekeket. Ne csupán tanuljanak az iskola, az otthon rendjéről, hanem aszerint is cselekedjenek! Ne csupán ismeretük legyen pl. a gyümölcsfák ápolásáról, hanem alkalmazzák is a tanultakat. Ne csak beszéljenek a felszabadulás eseményeiről, a felszabadító hősök iránti hálaokról, hanem vegyenek is részt a szovjet temető gondozásában, az ünnepi előkészületekben. A cselekvés közben győződnek meg a gyerekek arról, hogy ismereteik helyesek, s azokat a gyakorlatban fel tudják használni. Ez további ismeretszerzésre, tanulásra ösztönzi őket. Ezáltal válnak társadalmunk tudatos, aktív építőivé.

A történelmi materializmus terén a dialektikus materializmushoz képest nagyon szerény követelményeink lehetnek csupán. Bár már az első osztálytól kezdve szereznek bizonyos ismereteket a társadalomról, sőt a környező világ megismerésénél a társadalmi környezettel ismerkednek először, ezek az ismeretek — egy-két esettől eltekintve — nem lépnek túl a dialektikus materializmus keretein, és nem térnek ki a történelmi materializmus speciális kategóriáira.

Némi elemi ismeretekre tesznek szert a termelési móddal, a néptömegek és a személyiség szerepével, és bizonyos elemi erkölcsi normákkal kapcsolatban.

A termelő erőkhöz belül elsősorban az emberi munkával és a termelő eszközökkel ismerkednek. Megismerik a különböző foglalkozásokat, a munka szerepét az ember életében, a dolgozó ember természet feletti uralmát. Ismerkednek környezetük, falujuk és városuk főbb termelő eszközeivel, gépeivel, üzemével, a gépek szerepével.

A termelési viszonyokkal kapcsolatban a nagyobbak már ismerkednek az emberek s a gyerekek múltbeli és mai életével, tesznek bizonyos összehasonlításokat, s észreveszik azt is, hogy a két társadalmi rendszer különbözősége a tulajdonviszonyokkal kapcsolatos. Az emberek termelésben elfoglalt helyével kapcsolatban megtanulják, hogy életükhöz, fejlődésükhöz a különböző munkaterületek mindegyikére szükség van. Egy ház megépítéséhez a kubikos, a kőműves, az ács, az asztalos, a vízvezeték-szerelő stb. munkája egyaránt nélkülözhetetlen. Itt tanulják meg becsülni a különböző szakterületeken dolgozó embereket. A termelésben elfoglalt hely alapján is meg tudják különböztetni a tőkés társadalom szemben álló osztályait. Ugyanígy az elosztással kapcsolatban is szereznek bizonyos ismereteket a kizsákmányoló társadalmakról, de a szocialista elosztás elvéről is.

A néptömegek és a személyiség szerepével kapcsolatban eleinte inkább az eszményképek, hősök kerülnek közel a 6—10 éves gyermekekhez, de a 3—4.-ben fokozatosan ráeszmélnek a néptömegek történelemformáló szerepére.

Az erkölccsel mint gyakorlati viszonytal kapcsolatban van ténnyel az első tagozatos világnézeti nevelésben. Ezen belül a közvetlen környezetükkel kapcsolatos erkölcsi normák megismertetése, de főleg gyakoroltatása a feladatunk.

Összegezve az eddigieket láthatjuk, hogy a 6—10 éves gyerekek világnézeti nevelése terén bizonyos alapozási feladataink vannak. Nevelőmunkánk során elsősorban a dialektikus materializmus, ezen belül főleg a filozófiai materializmus (anyag,

mozgás, tér-idő), a dialektika egyes törvényei (összefüggések, okság, a főbb fejlődés-törvények) és az ismeretelmélet bizonyos elemeit építjük ki tanulóinkban. A történelmi materializmuson belül csupán a termelési móddal, a néptömegek és a személyiség szerepével, és az erkölccsel kapcsolatban van tennivalónk. Nem terjed ki a világnézeti nevelőmunka a marxista filozófia egyéb területeire, a dialektika törvényei közül a fel nem sorolt strukturális és fejlődéstörvényekre, a történelmi materializmus legnagyobb részére, illetve a felsorolt kategóriákon belül nem megyünk túl a körvonalazott problémákon!

2. A FELADATOK LEBONTÁSA AZ EGYES OSZTÁLYOKRA

Az alábbiakban megkíséreljük a világnézeti nevelés feladatainak az egyes osztályokra való lebontását. Ez az analízis a Nevelési Tervben kívül a Tantervre támaszkodik. „Mivel a Tanterv a nevelés céljából kiindulva választja ki a tanítás anyagát, az anyag a tantervi összefüggésben eleve bizonyos funkciót tölt be a világnézeti nevelésben, és bizonyos nevelési feladat megoldása céljából került a tantervbe. Az anyag tehát magában hordozza annak lehetőségét, hogy általa meghatározott nevelőhatást érjünk el.”¹ Így a tantervi anyag ismeretében a Nevelési Tervben foglalt globális nevelési feladat az egyes osztályokra lebontható.

Az első osztályban indul meg a természetre és a társadalomra vonatkozó ismeretek megalapozása. A különböző tárgyak és jelenségek megismertetése leíró jellegű, amely a felszíni, legszembetűnőbb jegyekre korlátozódik. Az összefüggések keresésében szintén csak nagyon szerények lehetnek törekvéseink, s ezen belül az okok kutatása is még a legegyszerűbb szemléleti szinten történjék!

Bár a társadalmi jelenségek összefüggései bonyolultabbak, mint a természetéi, mégis indokolt, hogy a rendszeres nevelőmunka a társadalmi ismeretekkel induljon el. Indokolt azért, mert tanulóink mindennapi életével szoros kapcsolatban állanak, s általában konkrétan tudunk támaszkodni a gyerekek közvetlen tapasztalataira és élményeire ezen a területen, mint a természeti jelenségeknél.

Az 1. osztályosok először az iskolával, annak életével, rendjével, az ott folyó munkával ismerkednek. Megfigyelgetjük a tantermet, annak berendezési tárgyait és a tanulók munkaeszközeit. Észre kell vetetnünk azok legegyszerűbb külső jegyeit és rendeltetésüket. Az iskolai rend megismertetése és elfogadtatása, valamint az iskola és a tanszerek megóvására s megbecsülésére szoktatás egyidejűleg egy sor etikai nevelési lehetőséget is kínál.

Az osztályközösség után az otthonról, majd az utcáról szereznek ismereteket tanulóink. Így a legközvetlenebb környezetükből kiindulva haladnak a társadalom fogalmának s szélesebb problémáinak megismerése felé.

A társadalmi ismeretek harmadik témaköre az ünnepeinkre vonatkozik. Ezen a téren a előkészületek, a külsőségek megfigyeltetése és bizonyos érzelmi hatások kiváltása a feladatunk.

A természeti ismeretek tanítása során a legszembetűnőbb tárgyak és jelenségek legjellemzőbb jegyeire szorítkozunk, erősen leíró jelleggel. Mint ismeretes, az évszakokkal és bizonyos egészségügyi ismeretekkel foglalkozunk az 1. osztályban. Az egyes jelenségek megfigyeltetésén túl itt nyílik lehetőség bizonyos elemi összefüggések megláttatására. Így elsősorban az időjárás és a növények, illetve állatok életének,

¹ Horváth Lajos: A világnézeti nevelés időszerű kérdései. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 119—120. oldal.

az időjárás és az ember, a természet és az ember összefüggésének megismertetése a feladatunk. Az oksági összefüggések terén a legegyszerűbbekre kell törekednünk az említett tárgykörön belül.

A második osztályban a természet és a társadalom tárgyainak és jelenségeinek leírása gazdagabb, színesebb, differenciáltabb lehet, azonban még itt is erősen szemléleti jellegű, a külsődleges vonásokra kiterjedő legyen. Ugyancsak mélyül az összefüggések feltárása, és itt már kiterjed nemcsak a természeti, hanem a társadalmi problémákra is. Igen lényeges ebben az osztályban a kauzalitás, az okozati összefüggések észrevételése, annál is inkább, mert a vallás területén ebben az osztályban hangsúlyozzák erőteljesen a teleologikus, a célszerűségi elvet.

A társadalmi ismeretek köre itt az iskola és az otthon témakörén belül is és azon kívül is bővül. Hozzájön még a munkahelyek és foglalkozások, továbbá lényegesen bővebben az utca és a közlekedés témaköre. A másodikban különösen a felnőttek munkájának megismerése áll középpontban. Itt már egy sor összehasonlításra is mód van, elsősorban a város és a falu munkája, továbbá a mai és a régi élet terén. A 2. osztályban még szélesebben nyílik lehetőség az iskola és az otthon körébe tartozó etikai normák gyakorlására.

Az ünnepeinkkel kapcsolatos ismeretek tartalma is tovább bővül. Az érzelmi hatásokon túl itt már rá kell mutatnunk ünnepeink és népünk szabadságtörekvéseinek összefüggéseire, valamint az ünnepek okaira.

A természetre vonatkozó ismeretek tanításával tovább kell fejlesztenünk az anyagi valóság megismertetését. Itt már lényeges a fejlődés folyamataira, az állandó változásra, a természetes okok meglétére való szüntelen utalás. A gyümölcsöskertre és az erdőre vonatkozó ismeretek nemcsak az ott folyó életre terjednek ki, hanem az összefüggések meglátása fokozódik a feltételek és következmények észrevételével. Említettük már, hogy az oksági szemléletmód elmélyítése igen fontos feladat ebben az osztályban, s erre elsősorban a természetre vonatkozó ismeretek megszerzésével paralel van mód.

A harmadik osztályban „a természet és társadalom tárgyainak, jelenségeinek megfigyelése már nem szorítkozhatik a legszembetűnőbb jegyekre. Megfigyelésüknek és leírásuknak itt már mélyebbnek, hívebbnek és jegyekben gazdagabbnak kell lennie. Az összehasonlításoknak már több és bonyolultabb, világnézetileg lényeges mozzanat feltárását kell szolgálnia.”² Az összefüggések feltárásában itt már a többoldalú kapcsolatok észrevételése a feladat. Ebben az osztályban nem csupán élményszerűen nyújtjuk az ismereteket, hanem már meg is fogalmazzuk a megegyezéseket, különbségeket és összefüggéseket. Az okok kutatása terén is jelentős előrelépés következik be: itt már a megfigyelés módszerét kísérletté fejlesztjük.

A társadalmi valóság megismerése itt is az iskola és az otthon köré csoportosul, amelyhez a lakóhely, a falu és a város életének bemutatása járul. Itt egyik fő probléma annak megláttatása, hogy a szülők az otthoni munkájuk mellett helytállnak a termelésben is. Elsősorban az édesanyák feladatainak megnövekedése, ebből eredően a családtagok összefogása áll előtérben. Meg kell ismertetnünk a dolgozó szegény ember múltbeli életét, és össze kell azt hasonlítani a maival. Ugyancsak észre kell vétetni a különbséget a múltbeli és a mai iskola között. A 3. osztályban már igen fontos, hogy a társadalmi élet egyetlen jelenségét se tekintsék elszigeteltnek, hanem igyekezzenek megtalálni a köztük levő összefüggéseket.

² A 6—10 éves korú gyermek világnézeti neveléséről. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962. 107. oldal.

A természeti valóság megismerésében ugyancsak lényeges a jelenségek egyetemes összefüggésének megláttatása. Ezen túl azonban az egymástól való kölcsönös függésük vizsgálata is feladatként jelentkezik. Az ok-ökozati kapcsolatok feltárására sok lehetőség kínálkozik a különböző tárgyak anyagában. Az anyagi világ jelenségein belül ebben az osztályban jutnak el az anyag megmaradásának felismeréséig.

Rendkívül fontos az ember szerepének észrevétele. Az ember, ha felismeri a természet törvényeit, fel is tudja azokat használni. Bemutatjuk, hogyan teremti meg az ember a növényi élet feltételeit, hogyan irányítja, segíti fejlődését, és hogyan fordítja azt a maga hasznára. Ugyanígy az egészségügyi ismereteken belül megláttatjuk azt, hogy az emberi tudás hogyan győzi le a különböző betegségeket.

Az emberi megismerés jelentőségének belátásától már csak egy lépés annak tudatosítása, hogy nekik is tanulniuk kell, mert csak így vehetnek részt az embernek a természet és társadalom megismerésén alapuló, azok átalakítására irányuló nagy harcban.

A *negyedik osztály* tanulói eljutnak a természet és a társadalom jelenségeinek még alaposabb, még mélyebb megismeréséig. Ők már képessé válnak a szemlélet számára adott lényeges vonások felismerésére, és azoknak a lényegtelenektől való különválasztására. Analitikus tevékenységüknek már nem feltétele a dolgok valóságos szétszedése, hanem gondolatban is elvégzik azt. Általánosításaik is bonyolultabb összefüggéseket fejeznek ki, s képesek a kialakult fogalmak deduktív továbbvitelére. Az összefüggések feltárása is sokoldalú, az oksági összefüggések vizsgálatakor pl. egy-egy jelenséget az okok egész láncolatával magyaráznak. A filozófiai materializmus problémáiból az anyag változásának még bonyolultabb formáit érzékelik, s megismerik a világ anyagi egységét.

A társadalmi életre vonatkozó ismereteik országos, sőt egyes területeken nemzetközi méretekre szélesednek. Tanulmányaikban feltárul az elnyomott nép szabadság utáni vágya az igazabb és szebb emberi életre, s az, hogy az ellene elkövetett igazságtalanságokért visszafizet. A nép élete régen és ma című témán belül vetessük észre a kapitalista kizsákmányolás lényegét, a szocializmusban alapjaiban megváltozott termelési viszonyokat, s azt, hogy társadalmunkban egy új típusú ember, a közösségi ember formálódik. A 4. osztályban új momentum a néptömegek szerepének érzékelése. Meg kell látniuk a nagyobb történelmi események okait, valamint nemzetközi méretű összefüggéseit. Nagy feladatok és lehetőségek állnak a pedagógus előtt a proletár internacionalizmus, a Szovjetunió iránti őszinte szeretet, és a béke-harc kérdéseinek a tanulóknál való elmélyítése terén is.

A természeti valóság megismertetésében fontos, hogy a tanulók a valóságnak megfelelően tudják megfigyelni a természet jelenségeit, a jelenségek keletkezésének és változásának okait, az ember és a természet sokoldalú kapcsolatát, az embernek a természet feletti uralmát.

A dialektikus materialista világnézeti neveléssel kapcsolatban az előzőkben azt próbáltuk bemutatni, hogy miképpen alakulnak, bővülnek az első osztálytól a negyedikig nevelőmunkánk feladatai. Bizonyosak vagyunk abban, hogy a tennivalók tudatos számbavétele, és természetesen a feladatok elvégzése nem maradhat eredménytelen!

